

KHASHIYEV

ve

AKAYEVA v. RUSYA

(Başvuru numaraları: [57942/00](#) ve [57945/00](#))

KARAR*

STRAZBURG

24 Şubat 2005

KESİN

06/07/2005

Olaylar

Başvurucular, sırasıyla 1942 ve 1955 yılında doğmuş ve Grozny, Çeçenistan'da yaşamıştır. İlk başvuru şuan Ingushetia'da, ikinci başvuru ise Moskova'da yaşamaktadır.

Başvurucuların yakınlarının ölümüne ilişkin olaylar ve yürütülen soruşturma kısmen tartışmalıdır. Bu nedenle Mahkeme, Hükümet'ten başvuru sahiplerinin yakınlarının ölümüyle ilgili açılan soruşturma dosyasının bir örneğini istemiştir. Mahkeme ayrıca başvuru sahiplerinden iddialarını destekleyecek deliller sunmalarını istemiştir.

İlk başvuru Grzony bölgesindeki Staropromyslovskiy'de 101 Tashkalinskaya Sokak'ta yaşamıştır. Çeçenistan'daki durum nedeniyle kendini tehdit altında hissetmiş ve evini satmak istemiş, fakat satın alacak kimseyi bulamamıştır. 1994-1996 yılları arasındaki çatışmalar nedeniyle ilk başvuru ve ailesi İnguşya'ya gitmiş, döndüklerinde bütün mülklerinin yok edildiğini görmüştür.

* Bu karar İngilizce'den Türkçe'ye Avrupa Birliği'nin Hafıza Merkezi tarafından gerçekleştirilen Ağır İnsan Hakları İhlallerinde Cezasızlıkla Mücadele projesi kapsamındaki finansal desteğiyle Anasaya Gündemi işbirliğiyle Benan Molu tarafından özetlenerek tercüme edilmiştir.

Kasım 1999'da ilk başvuru, çatışmaların yeniden başlaması üzerine Grozny'i terk etmiştir. Erkek kardeşi Khamid Khashiyev, kız kardeşi Lidiya Khashiyeva ve iki oğulları Rizvan Taymeskhanov ve Anzor Taymeskhanov ise Grozny'de kalmaya karar vermiştir.

İkinci başvuru ise, Grozny bölgesindeki Staropromyslovskiy'de yaşamıştır. Çatışmalar nedeniyle Ekim 1999'da annesi ve kız kardeşiyle birlikte şehri terk etmiş, erkek kardeşi Adlan Akayev ise evde kalmıştır.

Aralık 1999'da Rus federal ordusu Grozny'i kontrol altına almak amacıyla bir operasyon başlatmıştır. 2000 yılının Ocak ayının sonuna kadar ağır bir çatışma sürmüş ve tanık beyanlarına göre 27 Aralık 1999'da askerlerin girdiği Grozny, Hükümet kaynaklarına göre 20 Ocak 2000 tarihinde Rusya'nın kontrolü altına alınmıştır.

Ocak 2000'in sonunda başvuru, yakınlarının Grozny'de öldürüldüğünü öğrenmiştir. 25 Ocak 2000 tarihinde ilk başvuru, kız kardeşi ve eski bir komşularıyla yakınlarının durumunu öğrenmek amacıyla Grozny'e gelmiştir. 107 Neftyanaya Sokak'ta silahla yaralanmış halde bir bahçede yatan üç beden bulmuşlardır. Bu bedenler ilk başvuru kardeşi ve yeğeni olan Lidiya Khashiyeva ve Anzor Taymeskhanov'a, ve ikinci başvuru kardeşi olan Adlan Akayev'e aittir.

İlk başvuru, 17.00'den sonra ilan edilen sokağa çıkma yasakları nedeniyle İnguşya'ya geri dönmüş ve aralarında ikinci başvuru da olduğu Adlan Akayev'in ailesini durumdan haberdar etmiştir. 28 Ocak 2000 tarihinde başvuru, cenazeleri almak için Grozny'e gitmiştir.

Cenazenin alınmasının ardından başvuru, 29 Ocak 2000 tarihinde yakınlarını defnetmiştir.

İlk başvuru, yakınlarının bedeninde silah ve bıçak yaralanmasını gösteren izler olduğunu ve bazı kemiklerin kırık olduğunu belirtmiştir. Özellikle Lidiya Khashiyeva'nın bedeninde 19 bıçak izi olduğu, kol ve bacaklarının kırık olduğu ve dişlerinin olmadığı görülmektedir. Anzor Taymeskhanov'un bedeninde bıçak ve ateşli silah yaralanmaları ve çene kırığı görülmüştür.

28 Ocak 2000 tarihinde ikinci başvuru Voznesenskoye'ye giderek kardeşinin cenazesini görmüştür. Silah ve bıçak izlerinin ve kemik kırıklarının yanı sıra vücutta dövüldüğünü ve işkenceye uğradığını gösteren izler görmüştür.

İki başvuru da içinde buldukları şok hali nedeniyle herhangi bir doktorla iletişime geçemediklerini ya da cenazelerin fotoğrafını çekemediklerini kaydetmiştir.

9 Şubat 2000 tarihinde ikinci başvuru Grozny'e giderek, cenazenin bulunduğu bahçeden mermileri ve kardeşinin şapkasını almıştır. Aynı gün başvuru, civardaki evlerde, vurulmuş halde beş farklı cenaze daha görmüştür. Başvuru, Elene G. isimli kadının da aynı grupta birlikte yaralandığını ve fakat kurtulduğunu öğrenmiştir. Elena G. başvurucuya herkesin askerler tarafından vurulduğunu, kardeşini en son 19 Ocak 2000 tarihinde, akşam gördüğünü söylemiştir.

10 Şubat 2000 tarihinde ilk başvuru, kızı ve kız kardeşiyle birlikte, kayıp kardeşini ve yeğenini bulmak ümidiyle yeniden Grozny'e gitmiştir. Yerel halkın da yardımıyla bir garajın yanında üç cenaze daha bulmuştur: Kardeşi ve ikinci yeğeni olan Khamid Khashiyev ve Rizvan Taymeskhanov'un cenazeleri. Üçüncü cenazesi ise, komşu Magomed Goygov'a aittir.

İlk başvuru cenazelerin fotoğraflarını çekmiş ve ertesi gün cenazeler defnedilmiştir.

İlk başvuru, Khamid Khashiyev'in bedeninin tahrip edildiğini, bazı parmaklarının kesik olduğunu belirtmiştir. 10 Şubat 2000 tarihinde ilk başvuru talebi üzerine polisler üç cenaze üzerinde bir morgta, kıyafetleri çıkartmadan inceleme yapmıştır.

İkinci başvuru annesi, 29 Nisan 2000 tarihinde, 65 yaşında, kalp krizi geçirerek ölmüştür. İkinci başvurucuya göre, oğlunun ölüm haberini alması annesinin ölümüne yol açmıştır.

Ölümlere ilişkin soruşturma

Hükümet, 3 Mayıs 2000 tarihinde açılan soruşturma dosyasının bir örneğini sunmuştur. 27 Mayıs 2000 tarihinde askeri savcılık, 5 Nisan 2000 tarihinde ilk başvuru yaptığı şikayetle ilgili olarak bilgilendirmiş ve soruşturma başlatılmasına yer olmadığına karar vermiştir.

6 Haziran 2000 tarihinde Malgobek savcısı, Rizvan Taymeskhanov ve Khamid Khashiyev'in ölümlerine ilişkin 4 Mayıs 2000 tarihinde başlatılan soruşturmanın 15 Mayıs 2000 tarihinde başka bir savcılığa gönderildiğine dair ilk başvuru bilgi vermiştir.

30 Haziran 2000 tarihinde Askeri Başsavcı, Memorial İnsan Hakları Merkezi'nin talebine cevaben, ikinci başvuru kardeşinin ölümüyle ilgili bir soruşturma başlatıldığını duyurmuştur.

20 Temmuz 2000 tarihinde Askeri Başsavcı, İnsan Hakları İzleme Örgütü'nün Grozny'de Aralık 1999-Ocak 2000 arasında gerçekleşen hak ihlalleriyle ilgili başvurusuna cevap olarak, askeri savcılarının (başvurularla ilgisi olmayan) yalnızca bir davayı soruşturduğunu, soruşturmanın hala devam ettiğini söylemiştir.

2000 yılının Eylül ayında başvuru talebiyle başlatılan iki soruşturma, Grozny savcılığında birleştirilmiştir. Bu soruşturma pek çok kez kapatılmış ve tekrar açılmıştır. Soruşturmada sorumlular tespit edilmemiş ve kimse hakkında iddianame düzenlenmemiştir.

2002 yılının sonunda ilk başvuru Maliye Bakanlığı'na başvurarak maddi ve manevi zararlarının tazminini talep etmiştir. Başvuru, Ocak 2000'de Grozny'de dört yakınının askerler tarafından öldürüldüğünü, cenazelerini bulmakta çok zorlandığını, bir soruşturma açıldığını ancak bu soruşturmanın sorumluları tespit edemediğini söylemiştir. 26 Şubat 2003 tarihinde Nazran Mahkemesi, başvuru iddialarını kısmen kabul ederek, 675.000 Ruble maddi ve manevi tazminata hükmetmiştir. Mahkeme bu kararı verirken, bölgenin Rus askeri birliklerinin kontrolü altında olduğunu, o dönem kimlik tespiti yapmaya yetkili tek kişinin askerler olduğunu ve Lidiya Khashiyeva ve Anzor Taymeskhanov'un kimlik tespiti sırasında öldürüldüğünü de kaydetmiştir. Bu karar, 4 Nisan 2003 tarihinde onanmış, onama kararı başvurucuya 23 Nisan 2003'te gönderilmiş, 29 Aralık 2004 tarihinde başvurucuya ödeme yapılmıştır.

18 Mart 2003 tarihinde ikinci başvuru mağdur olarak kabul edilmiş ve sürece dahil edilmiştir.

Başvurular daha sonra bazı tanıkların beyanlarını da ek belge olarak Mahkeme'ye sunmuştur.

I. Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiği iddiası

Başvurucular, yakınlarının Devlet görevlileri tarafından öldürülmesinin Sözleşme'nin 2. maddesini ihlal ettiğini iddia etmiştir. Başvurucular ayrıca yetkililerin yakınlarının ölümüyle ilgili etkili ve yeterli bir soruşturma yürütmediğini de ileri sürmüştür. Başvurucuların dayandığı Sözleşme'nin 2. maddesi şöyledir:

“Yaşam hakkı

1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonucunda meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;

b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;

c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması”

A. Yaşam hakkının korunmadığı iddiası

Başvurucular, yakınlarının askerler tarafından kasti olarak öldürüldüğünü iddia etmiştir. Başvurucular ispat standardını karşılamak için yeterli derecede güçlü, açık ve uygun deliller sunmuştur.

İlk başvuru, yakınları Khamid Khashiyev ve Rizvan Taymeskhanov'un 19 Ocak 2000 tarihinde bir asker tarafından gözaltına alındığına ve daha sonra kurşun izlerinin ve dayak belirtilerinin olduğu bedenlerinin bulunduğu dair tanıklara dayanmıştır. Başvurucular ayrıca askerlerin 2000 yılının başlarında Grozny'de yaygın olarak işkenceye ve infaza başvurduğuna dair ciddi ve inandırıcı deliller olduğunu belirtmiştir.

Çeçen savaşçılar ya da hırsızlar tarafından öldürülmüş olabileceklerini söyleyen Hükümet başvurucuların yakınlarının nasıl öldüğünün açık olmadığını ileri sürmüştür.

Mahkeme'nin Değerlendirmesi

Yaşam hakkını koruma altına alan ve yaşamdan mahrum bırakılmanın haklı gösterilebileceği durumları ortaya koyan 2. madde, Sözleşme'deki en temel koşullardan biridir ve hiçbir derogasyona izin verilemez. 3. madde ile birlikte, 2. madde Avrupa Konseyi'ni oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birini ortaya koymaktadır. Yaşamdan mahrum bırakılmanın haklı görülebileceği koşullar, kesin bir şekilde yorumlanmalıdır. Kişilerin korunması için bir vasita görevini gören AİHS'nin kapsam ve amacı, 2. maddenin yorumlanması ve koruma vasıtalarını pratik ve etkili bir hale getirmek için uygulanmasını da gerektirir (bkz. McCann ve Diğerleri v. Birleşik Krallık, 27 Eylül 1995 tarihli karar, A Serisi no. 324, sayfa 45-46, § 146-47).

2. maddenin sağladığı korumanın önemi gözönüne alındığında İHAM, yalnızca Devlet ajanlarının hareketlerini değil aynı zamanda bunu çevreleyen tüm koşulları değerlendirerek yaşamdan mahrum bırakmaları, en dikkatli incelemelere tabi tutmalıdır. (diğerleri arasından bkz. Avsar v. Türkiye, no. 25657/94, § 391, İHAM 2001)

Söz konusu olayların tamamı ya da büyük bir kısmı, gözaltında kendi denetimlerinde bulunan kişilerin durumunda olduğu gibi, yetkili makamların bilgisi dahilinde gerçekleştiğinde gözaltında gerçekleşen yaralanma ya da ölümlerle ilgili kuvvetli karineler ortaya çıkacaktır. Bu durumda ispat yükünün, tatminkâr ve ikna edici bir açıklama yapmak zorunda olan yetkili makamlara ait olduğu değerlendirmesini yapmak uygundur.

Mahkeme, delilleri değerlendirirken genellikle “makul şüphenin ötesinde” bir ispat ölçütü uygulamıştır (bkz. Avşar v. Türkiye, § 282) Ne var ki bu ispat, yeterince güçlü, açık ve tutarlı çıkarımların bütününden ya da aksi ispatlanamayan bazı karinelere de oluşabilir.

Başvurucuların şikayetlerini değerlendirebilmek için Mahkeme, Hükümet’ten söz konusu davaya ilişkin başlatılan cezai soruşturma dosyasının tamamının bir örneğini istemiştir. Hükümet, geri kalanların ilgisiz olduğunu düşündüğü için, dosyanın üçte ikisini göndermiştir. Geri kalan belgelerin gönderilmemesiyle ilgili başka bir açıklama yapılmamıştır.

Delilleri değerlendirmeden önce Mahkeme, daha önce de yapmış olduğu gibi, Sözleşme’nin 34. maddesi uyarınca öngörülen bireysel başvuru sisteminin etkili bir şekilde işlemesi için devletlerin, başvuruların, uygun ve etkili olarak incelemesini olanaklı kılan tüm gerekli olanakları sağlaması gereğinin büyük önem taşıdığını vurgulamıştır (bkz., Tanrıku v. Türkiye [BD], no. 23763/94, § 70, İHAM 1999-IV). Başvurucunun, Devlet ajanlarını Sözleşme tarafından korunan haklarını ihlal etmekle itham ettiği bu nitelikteki davalara ilişkin işlemlerde, belli durumlarda yalnızca sorumlu Hükümet’in, söz konusu iddiaları doğrulayan ya da çürüten bilgilere erişme imkanı olduğu açıktır. Hükümet’in yeterli açıklama yapmaksızın ellerinde olan bu tür bir bilgiyi sunmaması, başvurunun iddialarının meşruluğuna ilişkin sonuçlar çıkarmaya neden olur ve sorumlu bir Devlet’in, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 38 § 1. (a) maddesi uyarınca yükümlülüklerine uyma düzeyi hususunda olumsuz bir neticeye yol açar (bkz. Timurtaş v. Türkiye, no. 23531/94, §§ 66 ve 70, İHAM 2000-VI).

Mahkeme, Hükümet’in bazı belgelerin bu davayla ilgili olmadığı açıklamasına ikna olmamıştır. Hangi belgelerin ilgili olup olmadığına ilgili devlet karar veremez. Dahası, Mahkeme, Hükümet’in görüşlerinde Mahkeme’ye sunmadığı belgelere dayandığını gözlemlemiştir. Sonuç olarak Mahkeme, Hükümet’in bu davranışından bir sonuç çıkartacaktır ancak Sözleşme’nin 38. maddesi altında Hükümet’in yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini ayrıca incelemeye gerek görmemiştir.

Şikayetlerin esasına ilişkin olarak ise, başvuru sahiplerinin yakınlarının ölüm koşullarının Sözleşme’nin 2. maddesinin 2. fıkrasındaki istisnai hallerin dışında olduğuna şüphe yoktur.

Her ne kadar soruşturma hiçbir zaman tamamlanmamış olsa ve sorumlular tespit edilip kovuşturulmamış olsa da, dava dosyasından anlaşılan ölümlerin askerler tarafından gerçekleştirildiğidir. Savcının 3 Mayıs 2000 tarihli soruşturmanın açılması yönündeki kararında “sivil nüfusun toplu şekilde öldürülmesi”nden bahsedilmektedir.

Söz konusu tarihte bölgede konuşlanan askeri birliğin, amirlerinin ve operasyon planlarının tespit edilmesi için atılan belirli adımlar atılmış ya da savcılar tarafından bazı emirler verilmiştir. Soruşturma, ölümlerden sorumlu olabilecek askerler arasında olabilecek Yuriy Zh tarafından yakından takip edilmiştir. Mahkeme ayrıca olayların başvuru tarafından anlatılan versiyonunu destekleyen insan hakları grupları ve uluslararası örgütler tarafından sunulan rapor ve belgeleri de dikkate almıştır.

Güçlü bir diğer delil de, birinci başvuru yakınlarının askerler tarafından öldürüldüğüne, bu nedenle Devlet'in birinci başvurucuya tazminat ödemesine karar veren Nazran mahkemesi kararıdır. Mahkeme, başvuru yakınlarının bireysel olarak sorumlu olduklarına dair bir sonuca varmamış, başvuru yakınlarının kimlik kontrolü sırasında öldürüldüğünü ve o dönemde o bölgede sadece askerlerin kimlik kontrolü yapmaya yetkili olduğunu belirtmiştir.

Her ne kadar ikinci başvuru kardeşi için benzer sonuca ulaşılmamışsa da, kardeşinin bedeni, birinci başvuru yakınlarının bedeniyle birlikte bulunmuştur ki bu, aynı durumda öldürüldüklerini düşündürmektedir.

Elindeki bilgiler doğrultusunda Mahkeme, başvuru yakınlarının askerler tarafından öldürüldüğüne, bu ölümlerin Devlet'e mal edilebileceğine, bu nedenle Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

B. Soruşturmanın yetersizliği iddiası

Başvuru yakınlarının ölümüne ilişkin ilgili Hükümet'in bağımsız, etkili ve eksiksiz bir soruşturma yürütmediğini iddia etmiştir. Bu bağlamda başvuru yakınları, Çeçenistan'da 1999'dan beri devam eden duruma dikkat çekmiş, savcılarının etkililiğine dair ciddi şüpheler olduğuna ilişkin basında ve sivil toplum kuruluşlarının raporlarını sunmuştur. İçinde bulunulan zor koşulların Rus Hükümeti'ni Sözleşme altındaki yükümlülüklerinden muaf tutmadığını ve Hükümet'in etkili ve yeterli soruşturma yaptığına dair herhangi bir delil sunmadığını söylemiştir.

Başvuru yakınları, Devlet temsilcilerine karşı hassas ve güçsüz hissettikleri için yakınlarının ölümünü öğrenir öğrenmez savcılarla iletişime geçemediklerini, savcılarının, yakınlarının ölümünü biliyor olmaları gerektiğini ve 2000 yılının Mayıs ayına kadar soruşturma açıldığına dair hiçbir belirtinin olmadığını belirtmiştir.

7 Şubat 2000 tarihinde Malgobek Mahkemesi, ikinci başvuru kardeşi olan Adlan Akayev'in ölümünden haberdar olmuştur. Usul Kanunu'nun 225. maddesine göre Mahkemeler, bu ölümden haberdar olduktan sonra, bir suç işlendiği düşüncesiyle bu olayı savcılık ofisinin dikkatine sunmak zorundadır. 10 Şubat 2000 tarihinde birinci başvuru talebi üzerine bir inceleme başlatılmıştır. Birinci başvuru, dört yakının ölümüne ilişkin 5 Nisan 2000 tarihinde yazılı bir taleple savcılığa başvurmuş ve Malgobek Mahkemesi 7 Nisan 2000 tarihinde ölümleri teyit etmiştir.

Başvuru yakınları, bir soruşturma başlatılmış olsa da, soruşturmanın sonuçlarına bakarak bunun yeterli olmadığını, tamamlanmadığını ve etkili kabul edilemeyeceğini ileri sürmüştür. İkinci başvuru yakınlarının 2003 yılının Mart ayına kadar mağdur olarak kabul edilmediğini, bu sebeple sürece dahil edilmediğini; adli tıp incelemelerinin uygun şekilde yapılmadığını, ilgili delillerin

toplanmadığını, diğer tanıkların ve hayatta kalanların dinlenmediğini ve böylece suçu işleyen askerlerin tespit edilmesi için gerekenlerin yeterince yapılmadığını iddia etmişlerdir.

Hükümet ise bu iddiaları reddetmiştir.

İHAM, İHAS'ın 2. maddesi uyarınca yaşam hakkının korunması yükümlülüğünün, Devlet'in Sözleşme'nin 1. maddesi uyarınca "kendi yetki alanı içinde bulunan herkese bu Sözleşme'nin birinci bölümünde açıklanan hak ve özgürlükleri tanımaya" ilişkin genel görevi ile bağlantılı olarak yorumlandığında, kişiler güç kullanımı sonucunu öldürdüklerinde etkili bir resmi soruşturmanın yapılmasını gerektirdiğini hatırlatmaktadır (bkz., mutatis mutandis, McCann ve Diğerleri, yukarıda kaydedilmiş olan, sayfa 49, § 161, Kaya v. Türkiye, 19 Şubat 1998 tarihli karar, Raporlar 1998-I, sayfa 329, § 105). Bu bağlamda AİHM, Hükümet tarafından belirtilenin aksine, sözkonusu yükümlülüğün adam öldürmeye, Devlet'in bir ajanının neden olduğu açık olan davalarla sınırlı olduğunu belirtir (bkz. Salman, yukarıda kaydedilmiş olan, § 105).

Bu soruşturmanın temel amacı, yaşam hakkını koruyan iç hukukun etkin bir şekilde uygulanmasını ve Devlet görevlilerini ya da kurumlarını içeren davalarda, bu kişi ve kurumların, sorumlulukları altında gerçekleşen ölümlerle ilgili hesap verebilmelerini sağlamaktır.

Devlet görevlileri tarafından gerçekleştirildiği iddia edilen bir öldürme olayıyla ilgili yürütülecek soruşturmanın etkili olabilmesi için, soruşturmayı yürüten ve bundan sorumlu olan kişilerin olaya karıştığı iddia edilen kişilerden bağımsız olmaları gerektiği düşünülür (bkz. örneğin Güleç v. Türkiye kararı, 27 Temmuz 1998, Raporlar 1998-IV, § 81-82, Oğur v. Türkiye [BD], No. 21954/93, İHAM 1999-III, § 91-92). Aynı zamanda soruşturma, olayda başvurulmuş kuvvetin mevcut koşullarda haklı olarak kullanılıp kullanılmadığını ortaya koyacak (örneğin yukarıda söz edilen Kaya v. Türkiye kararı, s. 324, § 87) ve olaydan sorumlu olanların belirlenip cezalandırılmasını sağlayacak (yukarıda adı geçen Oğur v. Türkiye, § 88) biçimde etkili olmalıdır. Bu amaç değil, araç yükümlülüğüdür.

Yetkili makamlar, olayla ilgili, diğer delillerin yanı sıra, tanıkların ifadesi, adli tıp delilleri ve gerektiğinde maktulün üzerinde bulunan yaraların eksiksiz bir kaydı ve ölüm nedeniyle birlikte diğer klinik bulguların tarafsız bir analizini sunan bir otopsi (otopsilerle ilgili olarak bkz., yukarıda adı geçen Salman v. Türkiye, § 106; tanıklarla ilgili olarak bkz. Tanrikulu v. Türkiye [BD], No. 23763/94, İHAM 1999-IV, § 109, adli tıp delilleri hakkında bkz. örneğin Gül v. Türkiye [Seksiyon IV], No. 22676/93, § 89) gibi delilleri toplamak için her tür makul adımı atmış olmalıdır. Soruşturmanın ölüm nedenini ya da olaydan sorumlu kişileri belirlemesini engelleyecek hata ya da eksiklikler bu şartların yerine gelmemesi tehlikesine neden olacaktır.

Hemen harekete geçilmesi ve makul bir hızla hareket edilmesi gereği bu bağlamdan çıkarılabilir (bkz. Yaşa v. Türkiye kararı, 2 Eylül 1998, Raporlar 1998-IV, s. 2439-2440, § 102-104; yukarıda adı geçen Çakıcı v. Türkiye, §§ 80, 87 ve 106; yukarıda söz edilen Tanrikulu v. Türkiye, §109; Mahmut Kaya v. Türkiye [Seksiyon I], No. 22535/93, İHAM 2000-III, § 106-107). Bazı durumlarda bir soruşturmanın ilerlemesini önleyebilecek engel ya da güçlüklerin bulunabileceği kabul edilmelidir. Ancak yetkili makamların ölüme sebebiyet veren bir kuvvet kullanımıyla ilgili soruşturmayı vakit geçirmeden başlatmaları, halkın hukukun üstünlüğüne

uygun davrandıklarına dair duyduğu güveni tazeleyecek ve bu makamların yasa dışı eylemlere karıştıkları ya da bunlara müsamaha gösterdikleri izleniminin doğmasını engelleyecektir.

Söz konusu davada, başvuruçuların yakınlarının ölümüne ilişkin bir soruşturma yürütülmüştür. Mahkeme, bu soruşturmanın Sözleşme'nin 2. maddesinde aranan yükümlülükleri karşılayıp karşılayamadığını değerlendirecektir.

Mahkeme, mahkemelerin 2000 yılının Şubat ayının başlarında çok sayıda insanın öldürüldüğüne dair detaylı ve ciddi iddialardan haberdar olduğunu ancak buna rağmen soruşturmaların Mayıs ayına gelindiğinde açıldığını not etmiştir.

Hükümet, savcılarının, suç mahaline yani Çeçenistan'a giderek olay yerinde inceleme yapması gerektiğini söylemiştir. Ancak Mahkeme, bu kadar ağır ve ciddi bir suç iddiası karşısında aradan geçen üç aylık süreyi makul gösterecek yeterli gerekçe sunulmadığını düşünmektedir.

Mahkeme, askeri birliğin yerini, tam adını, amirlerini ortaya çıkartmak için savcılarının bir çabaya girmediğini, bu çabanın yokluğunda soruşturmanın etkili olarak tanımlanmasının zor olduğunu belirtmiştir.

Mahkeme ayrıca, böyle bir operasyonun yürütüldüğüne dair güçlü delil olmasına karşın soruşturma sırasında Staropromyslovskiy'de yürütülen askeri operasyonun planının alınmadığını gözlemlemiştir. Oysa böyle bir plan, işlendiği iddia edilen suçların nasıl işlendiğini ortaya çıkartmakta hayati bir delil olabilirdi.

Soruşturmadaki bir diğer eksiklik, diğer mağdurları ve olası tanıkları belirleyip onların ifadelerine başvurmamaktır. Örneğin, birinci başvuruçunun kız kardeşi ve yeğeninin bedeninin yanında kardeşinin bedeni de bulunan ikinci başvuruçunun, 2000 yılının Mart ayına kadar, yani soruşturmanın başlamasından üç yıl sonraya kadar, mağdur olarak kabul edilmediği için süreç dahil edilmemiş ve bir kez bile ifadesine başvurulmamıştır.

Soruşturma dosyası Staropromyslovskiy'de yaşayan yerli halktan iki tanığın tanık beyanlarını içermektedir. Savcılarının ölümlere ilişkin daha geniş bir tablo oluşturmayı amaçladığını gösteren bir belirti yoktur. Örneğin olay yerinin, bedenlerin bulunduğu yerin ve önemli delillerin bir haritası ya da planı yoktur. 1999 kışından 2000 yılına kadar Grozny'de yaşayan halkın bir listesi de oluşturulmamıştır.

Soruşturmadan sorumlu savcılarının bazı önemli talimatları vermemesi, soruşturmada ihmal ve eksikliklere yol açmıştır. Örneğin soruşturma süresince otopsi yapılması talimatı verilmemiş ya da otopsi yapılmamıştır. Khamid Khashiyev ve Rizvan Taymeskhanov'un bedenlerindeki tespitler, kıyafetleri dahi çıkartılmadan polisler tarafından hazırlanmıştır. Bu tespitler ve birinci başvuruçunun tarafından çekilen fotoğraflar, adli tıp raporlarının temeli olmuştur. Mahkeme'ye göre daha önce ve daha kapsamlı bir adli tıp raporu ve otopsi, ölüm şekline dair daha fazla detay sunabilirdi. Lidiya Khashiyev, Anzor Taymeskhanov ve Adlan Akayev'in bedenlerinde herhangi bir adli tıp muayenesi ya da otopsi yapıldığına dair bulgu yoktur.

Son olarak Mahkeme, soruşturmanın Mayıs 2000 ile Ocak 2003 arasında sekiz kez ertelendiği ve sonra tekrar kaldığı yerden başlatıldığını görmektedir. Başvuruçular, savcılarının attığı adımlardan haberdar edilmemiş, dahası itiraz etme hakları olmamıştır. Soruşturma, en az dört

kez, bir açıklama yapılmadan ve başvuruçulara haber verilmeden, bir savcıdan başka bir savcıya gönderilmiştir.

Elindeki bulgulara dayanarak Mahkeme, yetkililerin Khamid Khashiyev, Lidiya Khashiyev, Rizvan Taymeskhanov, Anzor Taymeskhanov ve Adlan Akayev'in ölümlerine ilişkin etkili bir soruşturma yürütmediğini tespit etmiştir. Bu nedenlerle Mahkeme, Hükümet'in ilk itirazını reddederek Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

II. Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği iddiası

Başvuruçular, yakınlarının ölümlerinden önce işkenceye maruz bırakıldıklarına dair kuvvetli delillerin var olduğunu iddia etmektedir. Başvuruçular ayrıca yetkililerin inandırıcı işkence iddialarına karşı soruşturma yürütme yükümlülüklerini yerine getirmekte başarısız olduğunu ileri sürmüştür. Başvuruçuların dayandığı Sözleşme'nin 3. maddesi şu şekildedir:

“Hiçkimse işkenceye veya insanlık dışı ya da aşağılayıcı muamele veya cezaya tabi tutulamaz.”

A. Esasa dair

Başvuruçular, yakınlarının bedenlerinin tahrip edildiğine, vücutlarında çok sayıda bıçak ve ateşli silah yaralanması olduğuna dair tanık beyanlarına dayanmıştır. Başvuruçular ayrıca askerlerin 2000 yılının başlarında Grozny'de yaygın olarak işkenceye ve infaza başvurduğuna dair ciddi ve inandırıcı deliller olduğunu belirtmiştir.

Hükümet ise, başvuruçuların yakınlarının bedenlerinde yalnızca silah yaralanmaları olduğunu belirterek otopsi raporlarını sunmuştur.

Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin demokratik toplumun en temel değerlerinden biri olduğunu pek çok davada dile getirmiştir. Terörizm veya organize suçlar gibi en zor koşullar da bile, ilgili kişinin eylemi ne olursa olsun, Sözleşme, işkence ve insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele veya cezayı mutlak bir şekilde yasaklar ve Sözleşme'nin 15. maddesinin 2. fıkrası altında ulusun varlığını tehlikeye atan bir tehlike altına alan acil bir durumda dahi hiçbir derogasyona izin verilemez. (Selmouni v. Fransa [BD], no. 25803/94, § 95, İHAM 1999-V, VE the Assenov ve Diğerleri v. Bulgaristan kararı, 28 Ekim 1998, Raporlar 1998-VIII, p. 3288, § 93).

Deliller değerlendirilirken, Mahkeme, genel olarak “makul şüphenin ötesinde” ispat standardını uygulamaktadır. Bu tür bir kanıt, yeterli derecede güçlü, açık ve uygun sonuçların bir arada var olmasından ya da benzer reddedilemeyecek fiili karinelerin bir arada var olmasından kaynaklanabilir. (bkz. İrlanda v. Birleşik Krallık, 18 Ocak 1978 tarihli karar, A Serisi no. 25, s. 64-65, § 161)

Başvuruçuların yakınlarının öldürüldüğüne dair bir tartışma yoktur. Mahkeme ayrıca başvuruçuların yakınların Devlet'in hizmetindeki kişiler tarafından, yani Devlet'in resmi yetkilileri tarafından öldürüldüğünü de tespit etmiştir. Ancak bu kişilerin nasıl öldükleri ve ölümlerinden önce işkence ya da kötü muameleyle maruz kalıp kalmadıkları tam anlamıyla açık değildir.

Tanıklar, Lidiya Taymeskhanova, Anzor Taymeskhanov ve Adlan Akayev'in bedeninde işkence izlerine rastladıklarını söylemiş ancak başvurucular, yetkililere duydukları güvensizlik ve içinde buldukları şok hali nedeniyle yetkililer ya da doktorlarla iletişime geçmemiş ya da bedenlerin o aşamadaki fotoğraflarını çekmemiştir. Belgeler, Khamid Khashiyev ve Rizvan Taymeskhanov'un bedenlerinde yalnızca ateşli silah yaralanmasına işaret etmektedir. Fotoğraflara ve tariflere dayanılarak hazırlanan patolojik beyanı da yalnızca kurşun yaralanmalarından söz etmektedir.

Sonuç olarak, Mahkeme önündeki deliller başvurucuların Sözleşme'nin 3. maddesine aykırı bir muameleye maruz kaldıklarını gösterecek 'makul şüphenin ötesinde' bir düzeye ulaşmadığından, Mahkeme, işkence iddialarına dair Sözleşme'nin 3. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varabilmesi için delillerin yetersiz olduğuna karar vermiştir.

B. Etkili soruşturma yürütülmediği iddiasına dair

Başvurucular ayrıca, işkence iddialarına karşı Hükümet'in bağımsız, etkili ve ivedi bir soruşturma yürütme yükümlülüğünü yerine getirmediğini iddia etmiştir. Hükümet ise bu iddiayı reddetmiştir.

2. Madde uyarınca yapılacak soruşturmada olduğu gibi, bu soruşturmanın da sorumluların tespiti ve cezalandırılmasını sağlayıcı yeterlilikte olması gerekmektedir. Aksi takdirde, bütün temel önemine rağmen, işkence veya insanlık dışı veya onur kırıcı muamele ve cezanın uygulanmasına ilişkin genel hukuki yasak uygulamada etkisiz kalır ve bazı durumlarda Devlet görevlilerinin denetimleri altında bulundukları kişilerin haklarını neredeyse tam bir cezai dokunulmazlık içinde istismar etmeleri mümkün olur.

Mahkeme, Devlet yetkililerinin, başvurucuların yakınlarının ölümünden işkence ve insanlık dışı muameleye maruz kaldığına dair iddialarına karşı bazı soruşturmalar başlattığını kaydetmektedir. Fakat, otopsi ya da uygun bir adli tıp raporu hazırlanmamış, bu nedenle ölümlerin hangi koşullarda gerçekleştiği kesin olarak ortaya konamamıştır. 19 ve 20 Ocak 2000'de Staropromyslovskiy bölgesinde diğer olası tanıkların ve o sırada görevli askeri birliklerdeki askerlerin tespit edilmemesi ve dinlenmemesi, kötü muameleye dair herhangi bir delil ortaya çıkmasını ve böylece sorumluların belirlenip cezalandırılmasını engellemiştir.

Soruşturmanın yeterliliğine dair vardığı sonuçları dikkate alan Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinde aranan yükümlülüklerinin yerine getirilmediğini düşünmektedir. Bu nedenle Hükümet'in iç hukuk yollarının tüketilmediği yönündeki ilk itirazını reddeden Mahkeme, Sözleşme'nin 3. maddesinin usuli yükümlülüklerinin ihlal edildiğine karar vermiştir.

III. Sözleşme'nin 13. maddesinin Sözleşme'nin 2. ve 3. maddeleriyle bağlantılı olarak ihlal edildiği iddiası

Başvurucular, Sözleşme'nin 13. maddesine dayanarak Sözleşme'nin 2. ve 3. maddelerinin ihlaline karşı etkili başvuru yollarının olmadığını iddia etmiştir.

Sözleşme'nin 13. maddesi aşağıdaki gibidir:

“Bu Sözleşme’de tanınmış olan hak ve özgürlükleri ihlal edilen herkes, söz konusu ihlal resmi bir hizmetin ifası için davranan kişiler tarafından gerçekleştirilmiş olsa dahi, ulusal bir merci önünde etkili bir yola başvurma hakkına sahiptir.”

Mahkeme, İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin 13. maddesinin, yerel hukuki düzende her ne şekilde teminat altına alınıralsa alınsın, Sözleşme’de düzenlenen hak ve özgürlüklerin özünü uygulamak amacıyla, ulusal düzeyde bir hukuk yolunu sağladığını tekrar etmektedir. Taraf Devletlere bu madde kapsamındaki Sözleşmesel yükümlülüklerine uyma hususunda belirli bir takdir yetkisi verilmesine rağmen, şu halde 13. maddenin etkisi, Sözleşme kapsamında “savunulabilir bir şikayetin” konusuna eğilecek hukuk yolunun sağlanmasını gerekli kılmak ve uygun tazmini sağlamaktır. 13. madde bağlamındaki yükümlülüğün kapsamı, başvuruçunun Sözleşme çerçevesinde yaptığı şikayetin niteliğine bağlıdır. Ancak, 13. maddenin gerekli kıldığı tazminin hem uygulamada hem de hukuki açıdan “etkili” olması ve özellikle, hayata geçirilmesinin, sorumlu Devlet yetkililerinin hareketleri ve ihmalleri ile haksız bir biçimde engellenmemesi gereklidir. (bkz. Aksoy v. Türkiye, 18 Aralık 1996 kararı, Raporlar 1996-VI, s. 2286, § 95, Aydın v. Türkiye, 25 Eylül 1997 kararı, Raporlar 1997-VI, ss. 1895-96, § 103)

Yaşam hakkının önemi ışığında, 13. madde, uygun olduğu hallerde tazminat ödenmesine ek olarak, yaşam hakkının elden alınmasından sorumlu olanların tespit edilmesini ve cezalandırılmasını sağlayacak kapsamlı ve etkili bir soruşturma yapılmasını ve müştekinin soruşturma işlemlerine etkili erişimini gerekli kılmaktadır. 13. maddenin etkili soruşturma yürütme yükümlülüğü bağlamındaki gerektirdikleri, 2. madde ile şart koşulan soruşturma yükümlülüğünün kapsamından daha geniş olabilir.

Mahkeme’nin söz konusu davada Sözleşme’nin 2. ve 3. maddeleri altında vardığı sonuçlara göre, bu şikayetler “savunulabilir” niteliğe sahiptir. Dolayısıyla başvuruçulara tazminat talebi de dahil olmak üzere, sorumluların tespit edilmesini ve cezalandırılmasını sağlayabilecek etkili bir hukuk yoluna ulaşmalarının engellenmemesi gerekirdi. Oysa, söz konusu davadaki koşullar taraf devletin 13. madde altındaki yükümlülüklerini yerine getirmediklerini göstermektedir.

Sonuç olarak, AIHS’nin 13. maddesi ihlal edilmiştir.

Sözleşme’nin 41. maddesi (Adil tazmin)

Mahkeme, birinci başvuruçuya 15.000 Euro ve ikinci başvuruçuya 20.000 Euro manevi tazminat ödenmesine karar verdi. Masraflar ve harcamalar için ise 10.907 Euro ödenmesine hükmedildi.